

Info og tips om gjenutsetting

Rettighetshaverens rolle i dagens laksefiske

Foto: Steinar Johansen, Gaula

Fra overflod til knapphetsgode

På 25 år har mengden atlantisk villaks som vender tilbake til norske elver for å gyte blitt redusert med hele 50 %. Dette gjør at det høstbare overskuddet av laks i elven er mindre enn før. Da må vi som grunneiere bidra til at det høstes mindre. Hvordan kan vi gjøre dette, samtidig som våre elver og vald fremstår som attraktive for alle våre potensielle gjester? Vi ønsker lange sesonger, forutsigbare rammebetingelser, liv i elva, liv langs elva og liv i bygda. Fiskerne ønsker også lang sesong, muligheter for tidlig booking, lite trengsel og ikke minst høy fangstsannsynlighet. Skal våre felles ønsker oppfylles i tider hvor lakseressursen blir mindre, har vi alternativer til å avlive all laks som biter på kroken. Gjenutsetting gjør det mulig å opprettholde fisket, samtidig som høstingen begrenses. Det er viktig at vi ikke helt fratår fiskere som ønsker det, gleden av å kunne servere selvfanger laks på matbordet. Dette er det rom for når elvene bruker kvoter og gjenutsetting i kombinasjon.

Derfor er det lurt å gjenutsette fisk:

- Det blir mer fisk igjen i elva som styrker gytebestanden
- Flere får mulighet til å fiske i elva uten at laksen blir overbeskattet
- Gjenutsetting kan bidra til å åpne fisket i ei elv som ellers ville vært stengt
- Gjenutsetting og kvoter kan gi rom for lenger sesong på grunn av lavere beskatning
- Lenger sesong og flere fiskere bidrar til økt lokal verdiskaping (overnatting, bespisning, matkjøp på nærbutikken, kjøp av fiskeutstyr på sportsbutikken, leie av bil m.m.)
- Det muliggjør fortsatt fiskekortsalg som igjen sikrer penger til den lokale elveforvaltningen
- Flere fiskere og lenger sesong gir økt aktivitet i og langs elva, noe som igjen vil bidra til å redusere evt. ulovlig fiske

Lakse- og innlandsfiskekloven legger de ytre rammene for forvaltning av våre lakseressurser. Lovens primærformål er å sikre livskraftige bestander av laks, sjøørret og sjørøye. Innenfor denne rammen sier loven at det skal kunne høstes, til beste for både rettighetshavere og fritidsfiskere.

Fornuft og følelser

Selv ikke en laksebestand som er uberørt av menneskelige påvirkninger vokser inn i himmelen. Ethvert vassdrag har altså begrensninger på hvor mange laksunger som kan produseres. Naturlige begrensende faktorer er mattilgang og trygge oppvekstplasser for laksungene (antall plasser i barnehagen). Basert på dette har altså enhver elv en øvre bærekapasitet for hvor mange gytelaks som er "nødvendig" for å produsere nok avkom til å fylle disse plassene. Dette økologisk gitte antallet kan man ikke telle seg til. Det må beregnes teoretisk ut i fra hvordan eleven ser ut. Forskere har gjort slike beregninger og basert på disse, er det nå innført gytebestandsmål i norske elver. Dette er et mål på hvor mye laks som må være igjen om høsten etter fiskesesongen for å sikre antatt maksimal produksjon av lakseunger i elva. Den grunnleggende oppgaven til rettighetshaverne er å sikre at det ikke høstes av denne livsnødvendige gytereserven, men av et evt. overskudd.

Isolert sett er dette enkelt. utfordringen er å kombinere effektive tiltak med ønsket om økt avkastning til beste for rettighetshavere og fritidsfiskere. Nøkkelen til suksess er selvfølgelig grunnleggende biologisk forståelse, men kanskje i enda større grad økt forståelse for det moderne sportsfisket og den moderne laksefisker. Verken avkastning målt antall kroner for rettighetshavere, eller antall fiskeopplevelser for sportsfiskerne, er lenger synonymt med antall kilo avlivet fisk.

I Norge er sportsfiske etter laks en hobby for allmennheten. Men der allmennheten tidligere var de lokale innbyggerne, har ekstremt forbedrede muligheter til å reise, gjort at allmennheten nå også inkluderer tilreisende fra inn- og utland. Dette betyr igjen at mange elver deler den samme allmennheten, og at det ikke nødvendigvis er geografisk tilhørighet som bestemmer hvor det fiskes. Den moderne sportsfiskeren har flere valg, og tar flere valg, enn tidligere. Disse valgene styres både av fornuft og følelser. Ofte uten at det er klart hva som er fornuft og hva som er følelser. For å gjøre våre elver og vald attraktive som reisemål, er det helt essensielt at vi forstår våre kunder og drar lærdom både av dem og av andre rettighetshavere som har knekt koden.

Erfaringer fra andre land

I andre land som Skottland, Island, Canada og Russland har kvoter og gjenutsetting vært praktisert i en årrekke. Man gjør dette for å hindre at overbeskatning reduserer fiskebestandene, samtidig som man ser at mer laks i elvene gir større opplevelse av fangstsannsynlighet for fiskerne. På den måten bidrar kvoter og gjenutsetting til å bygge opp et mer attraktivt sportsfisketilbud, som igjen danner grunnlag for verdiskaping og ringvirkninger lokalt. I disse landene omtales kvoter og gjenutsetting i samme åndedrag. Kvoter alene ville gitt samme beskatning, men ikke samme rom for verdiskaping. Rett og slett fordi det nettopp er anledningen til å kunne fortsette fisket som gjør det attraktivt å både å oppsøke en elv og bli der etter at kvoten er tatt.

I Skottland var man tidlig ute med å innføre fiskeregler som førte til at færre laks ble avlivet for å styrke laksebestandene. Dette har også vært en forutsetning for å kunne videreføre det tradisjonsrike laksefisket i de skotske elvene. Dette har vært en suksesshistorie. Det gir lenger fiskesesong og flere sportsfiskere anledning til å fiske laks: Dette igjen gir betydelig større inntektsmuligheter for rettighetshaverne og lokalsamfunnet forøvrig. Det samme ser vi på Kolahalvøya i Russland. Elvene her er svært populære, også blant nordmenn. Dette til tross for at det ikke avlives uskadet fisk. Det som lokker laksefiskere til Kola er utsiktene til å få laks på kroken, ikke laks i fryseren.

Verdiskaping krever kunnskap

Det er viktig at du som rettighetshaver har kunnskap om det moderne sportsfisket etter laks og hele tiden er oppdatert på de trendene som er tydelige. Det man ser i stadig større grad, er at utenlandske sportsfiskere, og nordmenn som har fisket i våre "konkurrentland" har tatt med seg holdningene derfra tilbake norske elver. De kommer til din elv med helt andre verdier, forventninger og holdninger til fisket enn det som tidligere har vært vanlig. Magemål, måtehold og de unike naturopplevelsene i laksefisket står i fokus. For disse er det ikke lenger antall kilo laks i fryseren som teller. Samtidig er selve laksefisket essensielt. En fjelltur eller tur på havet er ikke noe alternativ til laksefisket, men samtidig kan både formiddagsfredning og nattefredning oppleves som helt naturlig. Mange mener at gjenutsetting av laks er en forutsetning for hele sporten. Dette har spredd gjenutsettingskulturen også i Norge. Det å gjenutsette fisk er i dag en helt vanlig, og av de fleste en fullt ut akseptert del av laksefisket. Det ser vi ved at gjenutsettingsprosenten i fangststatistikkene øker for hver sesong. Totalt ble 15 % av all laks som ble fanget i fjor gjenutsatt, og hele 25 % av all storlaks over 7 kg. I enkelte elver ligger gjenutsettingsandelen langt høyere: Lakselv 42 % (2013), Ranaelva 81 % (2012), Verdalselva 44 % (2011), Gaula 50 % (2013), Surna 23 % (2013), Årøyelva 31 % (2011) og Stjørdalselva 35 % (2013).

De om lag 16.000 laksene som ble satt levende tilbake i norske elver i fjor utgjorde like mye laks som totalmengden avlivet laks i Altaelva, Repparfjordelva, Gaula, Orkla, Bjerkreimselva, Otra og Numedalslågen - til sammen! Selv om disse laksene kanskje representerer et "overskudd" som kunne vært høstet, representerer de definitivt ikke tapt avkastning. Derimot representerer de en gevinst.

- Noen av de gjenutsatte fiskene ble fanget to ganger og gav to sportsfiskeropplevelser istedenfor én
- Mange av de 16.000 fiskene overlevde gytingen og vi komme tilbake som flergangsgytere, eller et "ekstra" høstbart overskudd i år eller til neste år.
- Moderne sportsfiskere velger reisemål etter antatt fangstsannsynlighet. Den oppleves som høyere i elver der totalfangsten er høyere enn avlivet fangst.

En høy grad av gjenutsetting oppfattes av mange laksefiskere som et av de beste bevisene på en ansvarlig forvaltning av lakseressursen. Han eller hun vil lettere aksepterer en dag uten fangst så lenge man vet at det skyldes uflaks eller dårlige fiskeforhold og ikke dårlig forvaltning.

Gjenutsetting er vanlig praksis i norske lakseelver

Mange elver som i dag baserer sitt laksefiske på en forvaltning bestående av kvoter og frivillig gjenutsetting, mener dette styrker laksebestandene og bidrar til et godt omdømme, som igjen er med å opprettholde og utvide kundegrunnet. Videre er det mange elver som har fokus på et såkalt rettet fiske. Det betyr beskatning slik man kjenner det fra jakt på hjortevilt, der man selektivt skyter kalver, koller eller okser. Med utgangspunkt i midtsesongevalueringen kan rettighetshaverne basere fisket på flere forhåndsavtalte handlingsalternativer, som for eksempel et størstemål, storlakskvoter eller hunnlaksfredning etter en viss dato. Slike tiltak er spesielt viktige i svake sesonger. Hvilke forvaltningsgrep du som rettighetshaver gjør, er avgjørende for hvilke laksefiskere som besøker akkurat din elv.

Gjenutsetting av laks har vært omstridt. Både fordi den økologiske effekten av dette kan synes begrenset i elver som allikevel ville nådd gytebestandsmålet, og fordi man med gjenutsetting fjerner seg fra den tradisjonelle høstingskulturen som sitter i ryggmargen til mange.

Til tross for dette er gjenutsetting av laksunger, vinterstøinger ikke bare akseptert, men betraktet av alle både som en selvfølge og som viktig. Derfor er dette påbudt i alle elver. Det er også vanlig å gjenutsette farget gytefisk mot slutten av laksesesongen. I tillegg kan det også nevnes at gjenutsetting av fisk er en anerkjent praksis brukt i mange tiår i internasjonal sportsfisketurisme, som i det moderne meitefisket etter karpe, saltvannsfluefisket etter bonefish og tarpon og spinn- og fluefisket etter stillehavslaks og regnbueørret. Det er et ubestridt faktum at død laks ikke gyter. Dette har gjort at det også har blitt svært akseptert at gjenutsetting av oppvandrende blanklaks er et viktig verktøy som vitner om en ansvarlig forvaltning av en sårbar ressurs.

Laksen er hardfør

Når den sølvblanke laksen ankommer elva fra havet, sitter skjellene svært løst på kroppen. Dette gjør den sårbar for mekanisk slitasje de første dagene. Dette endrer seg imidlertid raskt og laksen tilpasser seg det tøffe elvemiljøet etter hvert som den passerer elvestryk med grov stein og forserer fossefall på veien opp til de endelige gytegroppene. En laks som har tilpasset seg elvemiljøet er hardfør, og tåler gjenutsetting godt – vel og merke når gjenutsettingen gjøres på riktig måte. Dette kommer vi tilbake til i ”Guide til skånsom og riktig gjenutsetting”.

Hva skjer med den gjenutsatte fisken?

To norske forskningsstudier gir et godt bilde på hvilke effekter gjenutsetting har på laks. I perioden 1999-2003 gjennomførte Norsk institutt for naturforskning (NINA) en studie i Altaelva. Laksen som ble fisket og gjenutsatt, ble enten radiomerket for å kartlegge overlevelse og adferd eller merket med spagettimerker for kontroll av gjenfangst.

Av totalt 62 radiomerkede lakser ble hele 60 registrert i live, og 59 ble funnet på velkjente gyteplasser, blant dem Sautso. Konklusjonen fra gjenutsettingen var at antallet gytegropper gikk markant opp i Sautso.

NINA har også en pågående studie om gjenutsetting i Otra, Orkla, Verdalselva, Gaula og Lakselva for perioden 2012-2014. Der undersøkes laksens overlevelse og adferd etter gjenutsetting bl.a. i forhold til vanntemperatur og fiskeredskap samt om gjenutsatt fisk fanges på nytt og om gytingen påvirkes.

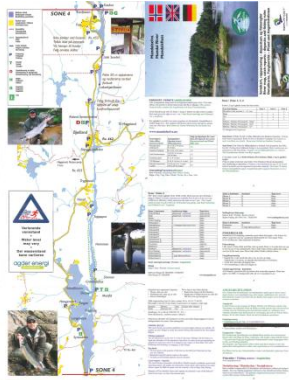
Foreløpige resultater: Totalt ble 234 laks merket i 2012, enten med radiosender eller spagettimerke. Gjenfangstraten av gjenutsatt fisk varierte mellom elvene og var klart høyest i Gaula med 35 %. Det ble i Gaula hovedsakelig merket fisk i juni, og den høye gjenfangstraten kan være et resultat av lang sesong, høyt fisketrykk og lang oppvandringsdistanse og -tid. I Orkla ble 21 % av den gjenutsatte laksen fanget på nytt, mens mellom 9 og 10 % ble gjenfanget i Otra, Verdalselva og Lakselva.

De nye studiene antyder altså at i overkant av 10 % av laksen kan fanges to ganger, men at denne andelen trolig øker med fiskepresset (i form av antall fiskere og lengden på elva), hvor lett det er å fange fisken (påvirkes av for eksempel vannføring og sikt), og den enkelte fisks oppholdstid i elva. Mye tyder også på at laksen tåler å bli gjenutsatt i vann med høyere temperaturer enn tidligere antatt.

Videre er det viktig å være klar over at sår i fiskens munnregion gror svært raskt, og fører ikke til betennelse eller skadelige sår. Hvis derimot en eller flere av gjellebuene skades, vil dette føre til en blødning som umiddelbart vil føre til en bløgging og påfølgende død. Disse må ikke settes tilbake, men avlives. Oppsummert viser all erfaring at gjenutsatt laks i tråd med rådene under overlever, og vil gi mer gytelaks i elva.

Hvordan bør fisken gjenutsettes?

- før fiske starter

- Hva er fiskereglene i elva? Hva er fangstkvoten, og er det restriksjoner på redskapsbruk?
- Er arter, kjønn eller størrelser fredet?
- Ønsker du å beholde fangsten, eller vil du gjenutsette fisken?
- Det er lett å bli stresset når laksen først biter, så det er lurt å ha tenkt igjennom hva man skal gjøre før pulsen stiger
- Ta med nødvendig utstyr på turen, og ha tang for å løsne kroken lett tilgjengelig når fisket starter
- Velg fiskeplasser som egner seg for landing som ikke skader fisken.

- kjøring av fisken

- Se deg ut et egnet sted uten for mye strøm, kvist eller stor stein der fisken kan ledes trygt inn på grunt vann
- Kjør fisken bestemt slik at den bruker krefter for at den raskest mulig kan landes
- Stor laks trenger lenger kjøretid enn mindre laks, men felles for dem er at de må være rolige nok for å kunne gjenutsettes på en god måte
- En smålaks som landes for raskt spreller mye og kan være vanskelig å håndtere
- Spesielt viktig med effektiv landing i varmere vann

- landing av fisken

- Ved bruk av håv: Med håv kan laksen landes noe tidligere enn ved annen landing. Bruk en vid og dyp håv med knuteløst håvnett (meshhåv)
- Ved håndlanding i vann (må være to): Et fast grep rundt halefinne og et forsiktig understøttende grep under buken inne på grunt vann sikrer fisken
- Ved landing (dersom man er alene): Finn en strand eller slett berg hvor fisken kan landes. Ved å rygge bakover med jevnt press med fiskestanga vil fisken lett føres inn til strandkanten. Ta et godt grep om fiskens halefinne og kroken kan fjernes fra munnen
- Løft aldri fisken etter halefinnen, dette kan skade fiskens ryggrad
- Hold fisken mest mulig under vann når kroken skal fjernes
- Bruk en tang med spisst nebb når kroken fjernes. Ta tak i krokboya og press ned og bakover slik at mottakeren ikke butter imot og kroken løsner lett
- Sitter kroken dypt eller er vanskelig å fjerne, er det bedre å klippe fortommen slik at flue eller krok blir værende igjen i munnen enn å påføre fisken unødvendige skader.
- Er fisken under vann, og holdes forsvarlig, er det bare å puste ut og bruke god tid på å fjerne kroken på en skånsom måte. Fisken trenger uansett mer tid for å bli klar til gjenutsetting, så det er ingen grunn til stress.

- måling av fisken

- Fisk som skal gjenutsettes må aldri veies direkte på en vekt, dette kan skade fisken
- Beregn i stedet fiskens vekt ut i fra fiskens lengde. Norske Lakseelvers spesialmålebånd som viser vekt basert på fiskens lengde og kondisjon gjør jobben enkel
- Det går også an å veie fisken når den ligger i håven, ved å henge vekta direkte på håven (og trekke fra vekta på håven etterpå)

- foto av fisken

- De fineste bildene tas av fisken i dens rette element: i elva
- Ta bilde av fisker og fisk mens den holdes i vannet. Da kan den også ligge på siden. Det blir fine bilder av fisk som gjenutsettes!

Om noen insisterer på bilde av fisk over vannet:

- Løft fisken horisontalt
- Løft aldri fisken i halefinnen, dette kan skade fiskens ryggrad
- Hold fisken under vann mellom hvert bilde som tas
- Bruk så kort tid som mulig

- gjenutsett fisken

- Hold fisken stabilt opp mot strømmen
- Hold kontrollert rundt halerot og understøtt buken
- Viktig at fisken gjenoppretter rett trykk i svømmeblæra. Dette observeres ved at luftbobler kommer ut av gjelle/munn
- Slipp fisken først når den selv holder balansen og du kjenner at den har kraftfulle bevegelser. Det er bedre at du holder den igjen litt lenger, enn at den gjenutsettes for tidlig
- NB! Gjenutsett aldri en fisk som blør fra gjellene eller som har vesentlige skader og sår
- Ikke "pump" fisken frem og tilbake, men hold den i ro mot strømmen slik at friskt vann skyller over gjellene

- Nyttig materiell som fiskerne kan bruke i forbindelse med gjenutsetting

Fakta om villaksen

Bestandsstatus

- fangstene av all atlantisk villaks i verden er redusert med 80 % de siste 30 årene
- i Norge har mengden villaks blitt redusert med over 50 % de siste 25 årene
- 125 av totalt 450 lakseelver er stengt/fredet for alt fiske

Trusler mot villaksen

- lakselus og annen sykdom i oppdrett
- rømt oppdrettsfisk
- lakseparasitten *Gyrodactylus salaris*
- vassdragsregulering
- forsuring
- bergverksindustri

Viktige forpliktelser

- 1/3 av totalbestanden av atlantisk villaks bruker norske elver som viktige gyteområder
- gjennom både egne stortingsvedtak og internasjonale retningslinjer i the North atlantic salmon conservation organization (NASCO), har vi forpliktet oss til å verne om og styrke den atlantiske villaksen

